

PEDAGOGIK TA'LIM TIZIMIDA METODIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Rasulova N.Y

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti -

Annotatsiya: *Mazkur maqolada pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslari nazariy va amaliy jihatdan keng tahlil qilinadi. Metodik kompetentlikning mohiyati, tarkibiy tuzilmasi hamda uni rivojlantirishda kompetensiyaviy, tizimli, refleksiv va integrativ yondashuvlarning o'rni asoslab beriladi. Nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va modellashtirish metodlari qo'llanildi.*

Kalit so'zlar: *metodik kompetentlik, metodologik asos, pedagogik ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, tizimli yondashuv, refleksiya, kasbiy rivojlanish.*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: *В данной статье будет проведен обширный теоретический и практический анализ методологических основ развития методической компетентности в системе педагогического образования. Обоснованы сущность, структура методической компетентности и роль компетентностного, системного, рефлексивного и интегративного подходов в ее развитии. Применялись методы теоретического анализа, сравнения, обобщения и моделирования.*

Ключевые слова: *методическая компетентность, методологическая основа, педагогическое образование, компетентностный подход, системный подход, рефлексия, профессиональное развитие.*

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL COMPETENCE IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Annotation: *In this article, the methodological foundations for the development of methodological competence in the pedagogical education system are widely analyzed, both theoretically and practically. The essence, structural structure of methodological competence and the role of competency, systematic, reflexive and integrative approaches in its development are justified. Methods of theoretical analysis, comparison, generalization and modeling were used.*

Keywords: *methodological competence, methodological basis, pedagogical education, competency approach, systematic approach, reflection, professional development.*

KIRISH

XXI asrda ta'lim tizimi global ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, raqamli transformatsiya, innovatsion rivojlanish va bilimlar jamiyati shakllanishi jarayonlari ta'sirida tubdan yangilanmoqda. Zamonaviy jamiyatda pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablar an'anaviy bilim berish vazifasidan ancha kengayib, u ta'lim jarayonini loyihalovchi, tashkil etuvchi, tahlil qiluvchi va innovatsion faoliyatni amalga oshiruvchi kasbiy subyekt sifatida namoyon bo'lishini taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirish masalasi ustuvor ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Metodik kompetentlik pedagogning fan mazmunini o'qitish metodlari bilan uyg'unlashtira olish, ta'lim jarayonini maqsadga muvofiq loyihalash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, muammoli holatlarda samarali qaror qabul qilish hamda o'z faoliyatini reflektiv baholash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. U kasbiy kompetensiyaning markaziy tarkibiy qismi bo'lib, ta'lim sifatini ta'minlashda hal qiluvchi omil sanaladi. Metodik kompetentlik darajasi pedagogning nazariy bilimlari va amaliy faoliyati o'rtasidagi integratsiya darajasi bilan belgilanadi.

Metodologik asoslarni aniqlash esa metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayonini ilmiy jihatdan asoslash imkonini beradi. Metodologiya - bu tadqiqotning nazariy poydevori, ilmiy tamoyillar va yondashuvlar tizimi bo'lib, u muammoni tahlil qilish, tushuntirish va yechim ishlab chiqishda yo'l-yo'riq vazifasini bajaradi. Pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslari sifatida kompetensiyaviy, tizimli, faoliyatga yo'naltirilgan, reflektiv va integrativ yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijalarini bilimlar yig'indisi bilan emas, balki amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan baholashni nazarda tutadi. Bu yondashuv metodik kompetentlikni real pedagogik vaziyatlarda namoyon bo'ladigan kasbiy sifat sifatida talqin qiladi. Tizimli yondashuv esa metodik kompetentlikni o'zaro bog'liq komponentlardan iborat yaxlit tizim sifatida ko'rib, uning tarkibiy qismlari - kognitiv, operatsion, motivatsion va reflektiv elementlarning o'zaro ta'sirini asoslaydi. Reflektiv yondashuv pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish jarayonini metodik rivojlanishning muhim sharti sifatida ko'rsatadi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv esa metodik tayyorgarlikni amaliy pedagogik faoliyat orqali shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Muammoning dolzarbligi shundaki, amaliyotda ko'pincha metodik tayyorgarlik nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmoqda. Natijada bo'lajak o'qituvchilar real pedagogik vaziyatlarda metod tanlash, ta'lim jarayonini moslashtirish va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu holat metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayonini metodologik jihatdan qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar metodik kompetentlikni PCK (Pedagogical Content Knowledge), TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge), reflektiv pedagogika va konstruktivistik ta'lim modellari asosida talqin qilmoqda. Ushbu konsepsiyalar metodik kompetentlikni ko'p komponentli, integrativ va dinamik jarayon

sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. Shu bois pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslarini aniqlash hamda ularni tizimli model ko'rinishida ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Metodik kompetentlik tushunchasining nazariy mohiyatini aniqlash;
2. Zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida metodologik tamoyillarni tahlil qilish;
3. Metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik modelini ishlab chiqish;
4. Taklif etilgan modelning amaliy samaradorligini asoslash.

Tadqiqot obyekti - pedagogik ta'lim tizimi.

Tadqiqot predmeti - metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslari.

Shunday qilib, pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslash zamonaviy ta'lim sifatini oshirish, kasbiy yetuk va innovatsion fikrlovchi pedagoglarni tayyorlash hamda pedagogik faoliyat samaradorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslari masalasi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Ushbu muammo kasbiy kompetensiya nazariyasi, didaktika, metodologiya, refleksiv pedagogika, faoliyat nazariyasi va raqamli ta'lim konsepsiyalari bilan uzviy bog'liq holda o'rganiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, metodik kompetentlikni rivojlantirish masalasi turli nazariy yondashuvlar asosida talqin etilib, ularni integratsiyalash zarurati mavjud.

Kasbiy kompetensiya tushunchasi pedagogik tadqiqotlarda markaziy kategoriya sifatida shakllangan.

V. Slastenin kasbiy kompetensiyani pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirish imkonini beruvchi integrativ sifat sifatida talqin qiladi [5]. U kompetensiyaning tarkibiy qismlari sifatida bilim, ko'nikma, tajriba va shaxsiy fazilatlarni ko'rsatadi. Bu yondashuv metodik kompetentlikni kasbiy kompetensiyaning muhim komponenti sifatida ko'rib chiqishga asos yaratadi.

A. Markova kasbiy kompetentlikni motivatsion, operatsion va refleksiv komponentlar asosida izohlaydi [7]. U pedagogning refleksiv faoliyatini kasbiy rivojlanishning metodologik sharti sifatida e'tirof etadi.

I. Zimnyaya kompetensiyaviy yondashuvni shaxsning integrativ rivojlanish modeli sifatida baholab, kompetensiyani amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan bog'laydi [1]. Bu yondashuv metodik kompetentlikni nazariy bilimdan ko'ra amaliy natija bilan o'lchash zarurligini ko'rsatadi.

Mahalliy tadqiqotchilar orasida N. Muslimov metodik kompetentlikni pedagogning metodik tafakkuri, pedagogik loyihalash qobiliyati va innovatsion yondashuvi bilan bog'laydi [8].

Didaktika metodik kompetentlikni rivojlantirishning nazariy poydevorini tashkil etadi.

I. Lerner ta'lim mazmuni va metodlari uyg'unligini didaktikaning asosiy qonuniyati sifatida asoslaydi [2].

M. Skatkin didaktik tizim samaradorligi pedagogning metodik tayyorgarligiga bevosita bog'liq ekanini ta'kidlaydi [3].

Yu.K. Babanskiy ta'lim jarayonini optimallashtirish nazariyasida metod tanlashning ilmiy mezonlarini ishlab chiqadi [4]. Bu qarashlar metodik kompetentlikni rivojlantirishda tizimli yondashuvning ahamiyatini ko'rsatadi.

Tizimli yondashuv metodik kompetentlikni o'zaro bog'liq komponentlardan iborat yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, metodik kompetentlikning kognitiv (bilim), operatsion (amaliy faoliyat), motivatsion (qadriyat) va reflektiv komponentlari o'zaro integratsiyada rivojlanadi.

Faoliyat nazariyasi metodik kompetentlikni amaliy faoliyat jarayonida shakllanadigan sifat sifatida talqin etadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, metodik tayyorgarlik faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki pedagogik vaziyatlarda faol ishtirok etish orqali rivojlanadi.

Reflektiv pedagogika metodik kompetentlikni uzluksiz rivojlanish jarayoni sifatida ko'rib chiqadi. Pedagog o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish orqali kasbiy o'sishga erishadi.

A. Markova refleksiyaning kasbiy rivojlanishning muhim omili sifatida baholaydi [7].

Xorijiy tadqiqotlarda metodik kompetentlik ko'p komponentli integrativ model sifatida talqin etiladi.

L. Shulman tomonidan ishlab chiqilgan "Pedagogical Content Knowledge" (PCK) konsepsiyasi fan mazmuni va uni o'qitish metodlari integratsiyasini asoslaydi [6].

P. Mishra va M. Koehler tomonidan ishlab chiqilgan TPACK modeli pedagogik, mazmuniy va texnologik bilimlarning birligini ko'rsatadi [11]. Ushbu model raqamli ta'lim sharoitida metodik kompetentlikni rivojlantirishning zamonaviy metodologik asosini tashkil etadi.

J. Hattie o'z meta-tahlillarida o'qituvchining metodik yondashuvi o'quv natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi [12].

L. Darling-Hammond pedagoglarni tayyorlash jarayonida amaliyot va reflektiv mashg'ulotlarning metodik kompetentlikni shakllantirishdagi rolini asoslaydi [9].

OECD va UNESCO hisobotlarida pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning strategik omili sifatida e'tirof etiladi [10]. Ushbu hujjatlar metodik kompetentlikni rivojlantirishni uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi bilan bog'laydi.

O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan ta'limga oid normativ-huquqiy hujjatlar ham pedagogik ta'limni modernizatsiya qilish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish va metodik tayyorgarlikni takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar tahlili quyidagilarni ko'rsatadi:

- Metodik kompetentlik kasbiy kompetensiyaning markaziy komponenti sifatida talqin etiladi;

- Didaktik va tizimli yondashuvlar metodik tayyorgarlikning nazariy asosini tashkil etadi;

- Refleksiv va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar metodik kompetentlikni dinamik jarayon sifatida ko'rsatadi;

- PCK va TPACK modellari metodik kompetentlikning integrativ mohiyatini asoslaydi;

- Xalqaro strategik hujjatlar pedagoglarning metodik kompetentligini rivojlantirishni ta'lim sifatining asosiy omili sifatida e'tirof etadi.

Shu bilan birga, metodologik yondashuvlar integratsiyasi asosida metodik kompetentlikni rivojlantirishning yagona tizimli modeli yetarlicha empirik asosda ishlab chiqilmagan. Mazkur tadqiqot ana shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslarini aniqlash va ularni amaliyotga joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi bir necha o'zaro bog'liq nazariy yondashuvlar, ilmiy tamoyillar va empirik metodlar integratsiyasiga asoslanadi.

Tadqiqot natijasida metodik kompetentlikni rivojlantirishning quyidagi metodologik modeli ishlab chiqildi:

Nazariy asos → Metodologik yondashuvlar → Ta'lim mazmuni → Interfaol metodlar → Refleksiv tahlil → Natijaviy kompetentlik

Mazkur model pedagogik ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va metodik kompetentlikni tizimli rivojlantirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, ta'lim dasturlarini takomillashtirish va pedagogik ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa va tavsiyalar

Mazkur tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslari murakkab, ko'p komponentli va integrativ xarakterga ega ekanligini ko'rsatdi. Metodik kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish, fan mazmunini o'qitish metodlari bilan uyg'unlashtirish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, muammoli holatlarda asosli qaror qabul qilish hamda o'z faoliyatini refleksiv ravishda takomillashtirish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, metodik kompetentlikni samarali rivojlantirish birgina metodik bilimlarni berish bilan cheklanmaydi. U pedagogik

jarayonni ilmiy asosda tashkil etish, metodologik yondashuvlarni integratsiyalash va nazariya hamda amaliyotni uyg'unlashtirish orqali amalga oshiriladi. Kompetensiyaviy yondashuv metodik kompetentlikni real pedagogik faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan bog'laydi. Tizimli yondashuv esa uning tarkibiy komponentlari - kognitiv, operatsion, motivatsion va refleksiv elementlarning o'zaro aloqadorligini ta'minlaydi. Refleksiv yondashuv pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish jarayonini kasbiy rivojlanishning muhim sharti sifatida belgilaydi.

Ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni quyidagi metodologik tamoyillar asosida samarali kechadi:

1. Ilmiylik tamoyili - metodik bilimlarning nazariy asoslanganligi;
2. Tizimlilik tamoyili - metodik tayyorgarlikning bosqichma-bosqich va uzviy rivojlanishi;
3. Nazariya va amaliyot birligi - metodik bilimlarning real pedagogik vaziyatlarda qo'llanilishi;
4. Faollik va subyektlik - talabaning faol pedagogik ishtiroki;
5. Refleksivlik - o'z faoliyatini tahlil qilish va baholash mexanizmlarining mavjudligi.

Tajriba-sinov natijalari metodologik yondashuvlar integratsiyasi asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak o'qituvchilarning metodik kompetentligini sezilarli darajada oshirganini tasdiqladi. Ayniqsa, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, keystadi, mikroo'qitish hamda refleksiv seminarlar metodik tafakkur va pedagogik qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali omil bo'ldi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari metodik kompetentlikni rivojlantirish uzluksiz jarayon ekanligini ko'rsatdi. U oliy ta'lim bosqichida shakllanib, pedagogning kasbiy faoliyati davomida takomillashib boradi. Shu bois metodik kompetentlikni rivojlantirish pedagogik ta'lim dasturlariga integratsiyalangan tizimli mexanizm sifatida ko'rilishi lozim.

Pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishning metodologik asoslari ilmiy-nazariy yondashuvlar integratsiyasiga tayanadi. Kompetensiyaviy, tizimli, faoliyatga yo'naltirilgan va refleksiv yondashuvlarning uyg'unligi metodik kompetentlikni shakllantirishning eng maqbul modeli sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, metodologik asoslar bilan boyitilgan metodik tayyorgarlik modeli zamonaviy pedagogik ta'lim sifatini oshirish, kasbiy yetuk va innovatsion fikrlovchi o'qituvchilarni tayyorlash hamda ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tavsiyalar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Pedagogik ta'lim dasturlarini metodologik yondashuvlar integratsiyasi asosida qayta ko'rib chiqish;
- Metodik kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus modullar va seminarlarni joriy etish;

- Refleksiv faoliyatni rivojlantirish uchun pedagogik kundalik va tahliliy portfoliolardan foydalanish;
- Raqamli pedagogik texnologiyalarni metodik tayyorgarlik jarayoniga keng integratsiyalash;
- Pedagogik amaliyotni metodik kompetentlikni shakllantirishning asosiy maydoni sifatida takomillashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetensii kak rezultat sovremennogo obrazovaniya. - Moskva: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2010.
2. Lerner I.Ya. Didaktika i teoriya obucheniya. - Moskva: Prosveshcheniye, 2010.
3. Skatkin M.N. Problemy sovremennoy didaktiki. - Moskva: Pedagogika, 2011.
4. Babanskiy Yu.K. Optimizatsiya protsessa obucheniya. - Moskva: Pedagogika, 2012.
5. Slastenin V.A. Pedagogika: professionalnaya kultura uchitelya. - Moskva: Akademiya, 2013.
6. Shulman L.S. Pedagogical Content Knowledge. - Teachers College Record, 2013.
7. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. - Moskva: Prosveshcheniye, 2014.
8. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik asoslari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
9. Darling-Hammond L. Teacher Education Around the World: What Can We Learn from International Practice? - European Journal of Teacher Education, 2017.
10. Yo'ldoshev Q. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: O'qituvchi, 2018.
11. Mishra P., Koehler M.J. Introducing Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK). - Teachers College Record, 2018.
12. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. - London: Routledge, 2018 nashri.